

بررسی تاثیر انقلاب اسلامی بر نقش اجتماعی بانوان شهر قزوین با تکیه بر بیانیه

گام دوم انقلاب

حمیده امینی^۱

سیده بتول هاشمی^۲

مرضیه مظفر نیکو^۳

استاد راهنما

طاهره امینی^۴

مدرسه علمیه ایمانیه

استان قزوین

زمستان ۱۳۹۹

^۱. استاد حوزه طلبه سطح سه، تفسیر و علوم قرآن . ۰۹۱۹۶۵۹۸۰۸۲

^۲. استاد حوزه، کارشناسی ارشد، تفسیر و علوم قرآن ۰۹۱۹۷۴۵۴۳۷۲. ایمیل: s۱۲.hashemi@gmail.com

^۳. طلبه سطح سه تفسیر و علوم قرآن ۰۹۱۹۱۸۹۸۰۸۸

^۴. استاد راهنما، کارشناسی پژوهش صدا و سیما

چکیده

پژوهش حاضر براساس یکی از راهبردهای اساسی بیانیه گام دوم انقلاب مبنی بر «لزوم شناخت درست گذشته برای برداشتن گام‌های استوار در آینده» و به روش «تاریخ شفاهی» و با انجام مصاحبه عمیق با ۵۸ نفر از بانوان فعال و اثرگذار در دوران انقلاب و دفاع مقدس قزوین انجام شده است که به بررسی تاثیر انقلاب اسلامی بر چگونگی و نحوه حضور اجتماعی-سیاسی زنان قزوینی در عرصه‌های مختلف، تبیین نقش آنان در سال‌های مبارزه با رژیم پهلوی و جبهه‌های جنگ، شناسایی چهره‌های شاخص بانوان انقلابی، جمع‌آوری خاطرات آنان و تبیین ارزش‌ها و هنجارهای بانوان قزوینی در آن سال‌ها با تکیه بر شاخص‌های بیانیه گام دوم انقلاب از قبیل: به اوج رسانیدن مشارکت مردمی، افزایش معنویت در فضای عمومی جامعه، ایستادگی در برابر مستکبران جهان پرداخته شده است

نتایج تحقیق نشان می‌دهد آرمان‌های انقلاب اسلامی در حضور اجتماعی-سیاسی زنان قزوینی در قالب فعالیت‌های انقلابی، جهادی در کنار پایبندی به ارزش‌ها و تکالیف دینی، تغییر نگرش خانواده‌های مذهبی در تحصیل علم توسط بانوان، اشتغال بانوان در حوزه‌های آموزش، بهداشت، فرهنگ و هنر در قالب حمایت‌های عاطفی و امدادگری تاثیر چشمگیری داشته است.

کلیدواژه‌ها: انقلاب، بانوان، بیانیه گام دوم، دفاع مقدس، قزوین،

مقدمه

بیانیه نسبتاً مفصل «گام دوم انقلاب» که توسط رهبر انقلاب در ۲۴ بهمن‌ماه منتشر شد؛ یک مانیفست تمام و کمال برای ۴۰ سالگی انقلاب است؛ از این جنبه، «افتخار به گذشته» و «امید به آینده» دو رکن اصلی بیانیه هستند که نشان دهنده «ثبات گفتمانی» پس از قریب به شصت سال نجوای انقلابی توسط امام و شاگردان حقیقی او تا امروز است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران یکی از مسائلی که به شکلی جدی مورد بحث و توجه افکار عمومی ایران و جهان قرار گرفت موضوع «زن» بود. انقلاب اسلامی در فضایی به پیروزی رسید که مکاتب گوناگون و ایدئولوژی‌های سکولار مدرن هر یک به فراخور مبانی و جهت‌گیری‌های خود نگاهی خاص به مقوله‌ی زن را ترویج می‌کرد و فرهنگ عمومی جوامع مختلف تحت تأثیر این نگاه‌ها ساخته می‌شد.

کیفیت و کمیت مشارکت زنان در رویدادهای سرنوشت‌ساز تاریخی، ازجمله جنگ‌ها، متأثر از وضعیت اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جوامع است اما برای پژوهشگر اجتماعی، گاه نسبت متناقض این مشارکت با زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی به مرزی می‌رسد که به‌عنوان پدیده‌ای منحصر به فرد در مطالعات اجتماعی و سیاسی موضوعیت می‌یابد. ازجمله این پدیده‌ها «انقلاب و ۸ سال دفاع مقدس در ایران» بود که به‌عنوان رویدادی تعیین‌کننده در سرنوشت تاریخی ملت ایران، مصداقی از مشارکتی متفاوت و متناقض برای برخی از اقشار جامعه ازجمله زنان، با الگوهای مرسوم اجتماعی و فرهنگی را آشکار کرد.

«تا اواخر دهه چهل، دو گفتمان رقیب در زمینه فرهنگی و سیاسی، زن را بسان سوژه‌ای تعیین یافته، مبتنی بر جسمانیتش موضوع اعمال قدرت سیاسی و مذهبی بر می‌ساختند. گفتمان سنتی حضور و نمایش تن زن را در عرصه عمومی به معنای رواج فساد و انحطاط اخلاقی و دینی جامعه می‌دانست و بر پوشیدگی و غیبت آن از عرصه عمومی حکم می‌کرد. در مقابل گفتمان مدرن تن زن را در پیوند با دال

ترقی و تمدن مفصل‌بندی کرده بود و حضور و نمایش آن را نماد آزادی، برابری و رفع تبعیض از وی در جامعه مترقی تعبیر می‌کرد.^۱

به‌موازات شکل‌گیری زمینه‌های نارضایتی از رژیم پهلوی در دهه چهل و مرکزیت یافتن واژگونی نظام سیاسی و سپس تعیین نقش روحانیت شیعه و رهبری امام خمینی رحمه‌الله علیه و نقصان‌های سایر جریان‌های انقلابی، زمینه برای گسترش فرهنگ شیعه و گفتمان انقلاب اسلامی در جامعه فراهم آمد صفاتی چون مسئولیت اجتماعی، خودآگاهی، استقلال و انتخاب‌گری، بازاندیشی دینی و شجاعت، از سوی نیروهای انقلابی فارغ از جسمانیت بازآفرینی گردید. این بازتعریف‌ها به‌نوبه‌ی خود توانست تعداد زیادی از زنان را صرف‌نظر از پایگاه‌های طبقاتی و گرایش‌های سیاسی به‌عنوان کارگزاری خلاق و مسئول در تعیین سرنوشت سیاسی و اجتماعی خود و جامعه وارد عرصه‌ی مبارزه نماید که نمادی سنتی یعنی حجاب را به‌عنوان سمبل مبارزه برگزیده بود.

گفتمان انقلاب اسلامی برخلاف دو گفتمان پیشین خویش یعنی گفتمان‌های سنتی و مدرن، باعث جذب و مشارکت سیاسی زنان در عرصه‌ی اجتماعی- سیاسی قبل و بعد از انقلاب و در دوران دفاع مقدس در سراسر ایران گردید و به‌تبع آن زنان قزوین نیز پا به عرصه مبارزه نهادند و با نقش‌آفرینی در صحنه‌های انقلاب و جنگ الگویی از زن ایرانی مسلمان را برای آیندگان به یادگار گذاشتند.

بیان مسئله

انقلاب اسلامی ایران در حالی قدم به دهه‌ی پنجم حیات خود نهاد که که دگرگونی بنیادین در جهان‌نگری انسان مدرن در حال روی دادن است، در چنین شرایطی رهبر انقلاب با صدور «بیانیه‌ی گام دوم انقلاب» و برای ادامه‌ی راه، به تبیین دستاوردهای چهار دهه‌ی گذشته پرداخته و توصیه‌هایی اساسی نیز برای آینده دارند.

ایشان اشاره ای تلویحی به این امر داشته اند که: «برای برداشتن گام‌های استوار در آینده، باید گذشته را درست شناخت و از تجربه‌ها درس گرفت. اگر از این راهبرد غفلت شود، دروغ‌ها به جای حقیقت خواهند نشست و آینده مورد تهدیدهای ناشناخته قرار خواهد گرفت.»

^۱ . نیکخواه، از سوژه جنسی تا سوژه انقلابی: بازنمایی زن در گفتمان انقلاب اسلامی ، ص ۱۶۷.

پس یکی از سرفصل‌ها و توصیه‌های اساسی ایشان در گام دوم انقلاب، خودآگاهی تاریخی است. خودآگاهی نسبت به جایگاه انقلاب و کاری که در عالم کرد و تبیین مسیری که از صفر و در خلاف جهت جریان حاکم بر جهان دور افتاده از تعالیم انبیا، و باوجود دشمنی‌های متعدد و مختلف، طی کرده است. مسیری که ملت اسلامی ایران برگزیده است، یعنی مسیر تحقق اراده‌های الهی در زمین و ادامه‌ی راه پیامبران و مقدمه‌سازی برای ظهور، با ایثار و فداکاری تعداد زیادی از بندگان مخلص خدا به موقف کنونی رسیده است. در این مسیر سهم و مشارکت بانوان این مرز و بوم غیر قابل انکار است. موضوع مشارکت زنان در عرصه‌های اجتماعی- سیاسی یکی از موضوعات مهم مطالعات علوم اجتماعی است. این امر زمانی تشدید می‌شود که بخواهیم این امر را در بستری انقلابی بررسی نماییم.

«اگر انقلاب را تحولی بنیادین تعریف کنیم مبتنی بر مشارکت وسیع مردم و آرمان‌ها، ارزش‌ها و اندیشه‌های جدید است که به دگرگونی ساختارهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی جامعه منجر می‌شود.»^۱

ازجمله ویژگی‌های برجسته و مهم انقلاب اسلامی، حضور گسترده افراد و طبقات مختلف اجتماعی در آن بود، امری که به طرز بی‌سابقه‌ای در حضور زنان تبلور یافت. شکل‌گیری و گسترش گفتمان انقلاب اسلامی و تفوق آن بر دو گفتمان سنتی و مدرن، در دهه‌های ۴۰ و ۵۰ باعث جذب و متعاقباً مشارکت سیاسی زنان در عرصه‌ی اجتماعی- سیاسی ایران گردید.

«جنگ بی‌تردید شگفت‌انگیزترین پدیده اجتماعی است.»^۲ که بار اصلی و هزینه‌های انسانی، عاطفی و اقتصادی این دو بر دوش جامعه است.

قرآن مجید می‌فرماید: «وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ»^۳ یعنی: و اگر خداوند بعضی از مردم را به وسیله بعضی دیگر دفع نکند زمین را فساد فرا می‌گیرد.

جنگ ایران و عراق یکی از شدیدترین منازعات پس از جنگ جهانی دوم به شمار می‌آید^۴

مشارکت و حضور زنان ایرانی در جنگ ایران و عراق در حکم تجربه جدیدی در مجموعه مشارکت‌های مردمی و به مثابه پدیده کم سابقه‌ای در طول تاریخ ایران محسوب می‌شود.

^۱ . نیکخواه، از سوژه جنسی تا سوژه انقلابی: بازنمایی زن در گفتمان انقلاب اسلامی، ص ۱۵۲.

^۲ . بوتول، گاستون، جامعه‌شناسی جنگ، مترجم: هوشنگ فرخجسته، ص ۸۵.

^۳ . بقره: ۲۵۳.

^۴ . اس. لوی، جک، فروئلیچ، مایک علل وقوع جنگ ایران و عراق، مترجم: یعقوب نعمتی وروجنی، ص ۱۷۶.

محدودیت‌های تحقیق:

از مهم‌ترین محدودیت‌ها در انجام تحقیق چالش‌هایی از قبیل خودسانسوری زنان، خاطرات دست‌خورده، جای خالی تفکر زنانه در خاطرات زنان و بی‌میلی زنان به بازگو کردن خاطراتشان بود که به این موارد تأثیر گذر زمان بر ذهن و فراموشی خاطرات، از بین رفتن یا مخدوش شدن آثار و اسناد، محدودیت یافتن و یا دسترسی به آمار دقیق و منابع و نهادها و ... نیز می‌توان اضافه کرد.

فهرست منابع

کتاب

- ۱- اداره کل حفظ آثار و نشر ارزشهای دفاع مقدس استان قزوین، به قول پروانه ها: خاطرات زنان امدادگر قزوین (کتاب زهرا همافر)، تهران: نشر صریر: ۱۳۹۶ه، ش.
- ۲- اس. لوی، جک، فروئلیچ، مایک علل وقوع جنگ ایران و عراق، مترجم: یعقوب نعمتی وروجنی، نگین ایران: فصلنامه تخصصی مطالعات دفاع مقدس، سال دهم، شماره سی و هفتم، ۱۳۹۰، ه، ش.
- ۳- اسماعیلی درکه، ولی الله، **نقش زنان در انقلاب اسلامی و دفاع مقدس**، اصفهان: چشم ساعی، ۱۳۹۵ه، ش.
- ۴- بوتول، گاستون، جامعه شناسی جنگ، هوشنگ فرخجسته، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴ه، ش.
- ۵- داود الموسوی، سیده زهرا، اگر نبودند...نقش نظامی و پشتیبانی زنان استان سمنان در هشت سال دفاع مقدس، تهران: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش های دفاع مقدس ۱۳۹۷ه، ش.
- ۶- طهماسبی، ساسان (۱۳۸۵). **نقش زنان در نهضت امام خمینی (ره)**، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۵.
- ۷- فضلی، رضا (۱۳۹۷). راست قامتان عشق، قزوین: مینودر
- ۸- فضلی، رضا، امینی، طاهره (۱۳۹۵). احرام سرخ، قزوین: فحوای دانش.
- ۹- مراد حاصلی خامنه، اعظم (۱۳۸۶). **تاریخ شفاهی مبارزات سیاسی زنان مسلمان ۱۳۴۲ - ۱۳۵۷**، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- ۱۰- موسوی، سیده زهرا، طحان مریم (۱۳۹۵). نوعروس، قزوین: صریر.
- ۱۱- نیکخواه قمصری، نرگس، هلالی ستوده، مینا (۱۳۹۲). **از سوژه جنسی تا سوژه انقلابی: بازنمایی زن در گفتمان انقلاب اسلامی**، دو فصلنامه علمی- پژوهشی مجله مطالعات اجتماعی ایران، مقاله ۷، دوره ۷، شماره ۳.
- ۱۲- نیک نفس، شفیقه سادات؛ صالحی فشمی، پیمان؛ محمد لو، رؤیا؛ آزاده، فهیمه؛ نورائی نژاد، فاطمه (۱۳۹۲). **شیوه نامه تاریخ شفاهی**، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، معاونت اسناد ملی.

- ۱۳- یارمحمد توسکی، مریم (۱۳۹۳). *تاریخ شفاهی، روش و یا ابزار تحقیق کیفی*، مجموعه مقالات روش‌های تحقیق کیفی در پژوهش‌های اجتماعی، تهران: پژوهشکده تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت نظام.

مقاله

- ۱۴- آزادبخت، حمید (۱۳۹۵). *نگاهی به شخصیت سیاسی زن ایرانی در جغرافیای سیاسی پس از انقلاب ۵۷*، فصلنامه مطالعاتی صیانت از حقوق زنان، سال دوم، شماره ۶.
- ۱۵- اراضی، صغری (۱۳۸۴). *انقلاب اسلامی ایران و تأثیر آن بر نظریه‌های علوم اجتماعی*، مجله معرفت، ش ۹۸، ص ۹۱-۹۹.
- ۱۶- پزشکی، محمد و همکاران (۱۳۷۹). *انقلاب اسلامی و چرایی و چگونگی رخداد آن (ویراست سوم)*، قم: انتشارات معارف.
- ۱۷- پناهی، محمدحسین (۱۳۸۵). *تئوری انقلاب و انقلاب در تئوری (تأثیر فرهنگی انقلاب اسلامی ایران بر نظریه‌های انقلاب)*، مجله سوره شماره ۳۰.
- ۱۸- توکلی، فائزه (۱۳۸۹). *رویکردها و روش‌شناسی تاریخ شفاهی در پژوهش‌های تاریخی*، هفته‌نامه تاریخ شفاهی، شماره ۱۳.
- ۱۹- حسینجانی میاندھی، سعیده (۱۳۹۲). *نقش زن ایرانی درگذر تاریخ*، ماهنامه اطلاعات حکمت و معرفت، سال هشتم، شماره ۲.
- ۲۰- حیدری، حسن، ابراهیمی نسب، یوسف (۱۳۸۹). *جایگاه زن در گذر تاریخ و سیری در حقوق آن*، فصلنامه علمی پژوهشی زن و فرهنگ، سال دوم، شماره پنجم.
- ۲۱- خرمشاد، محمدباقر (۱۳۸۳). *بازتاب انقلاب اسلامی ایران در نظریه‌های انقلاب: تولد و شکل‌گیری نسل چهارم تئوری‌های انقلاب*، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره پنجم، شماره ۳.
- ۲۲- خزایی، سعید، مطهری نژاد، سید مجید (۱۳۹۴). *بازتعریف هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی مناسب انقلاب اسلامی در گذار از مدرنیته اسلامی به سوی تمدن زمینه‌ساز و بایسته‌های سیاستی برآمده از آن*، فصل‌نامه علمی- پژوهشی مشرق موعود، سال نهم، شماره ۳۴.
- ۲۳- ربیع نتاج، سید علی‌اکبر، روح‌الله زاده اندواری، عالیه (۱۳۸۹). *حضور زن در جامعه از دیدگاه قرآن و روایات*، فصلنامه علوم و معارف قرآن کریم، شماره ۶.

- ۲۴- روحانی مشهدی، فرزانه (۱۳۹۳). نقش اجتماعی زنان در مقایسه با مردان: از نگاه قرآن و روایات، فصلنامه علمی- پژوهشی زن در فرهنگ و هنر، دوره ۶، شماره ۴.
- ۲۵- سلیمیان، خدا مراد (۱۳۷۹). زن در گذر تاریخ، فصلنامه فرهنگ کوثر، شماره ۴۲.
- ۲۶- شاهدهی، سامره، فرجودی، محمدعلی (۱۳۸۹). جایگاه شغلی زن در خانواده و اجتماع از دیدگاه قرآن، فصلنامه علمی- پژوهشی زن و جامعه، سال اول، شماره چهارم.
- ۲۷- شایگان، فریبا، مسیگل، میترا (۱۳۹۵). جریان شناسی سیاسی و فرهنگی دو دهه قبل از انقلاب اسلامی: غلبه فرهنگ سیاسی شیعه، فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی، سال سیزدهم، شماره ۴۴.
- ۲۸- فاضل، محمد (۱۳۸۷). نگاهی به شخصیت و حقوق زن در اسلام و سایر ملل، مجله رواق اندیشه، شماره ۲۱.
- ۲۹- کاظمی، محسن (۱۳۸۶). لایه‌های متون تاریخ شفاهی، مجله زمانه (ماهنامه اندیشه، تاریخ و فرهنگ)، شماره ۶۴.
- ۳۰- معموری، علی، خوش‌سخن مظفر، زهرا (۱۳۸۹). بررسی تاریخی جایگاه زن در جاهلیت و قرآن با توجه به آیه ضرب، پژوهشنامه علوم و معارف قرآن کریم، شماره ۶.
- ۳۱- نساجی زواره، زهرا (۱۳۸۴). منزلت زن از اعصار گذشته تا انقلاب اسلامی، ماهنامه پاسدار اسلام، شماره ۲۷۹.
- ۳۲- مظاهری، ابوذر (۱۳۸۴). تأثیر انقلاب اسلامی بر نظریه پردازی انقلاب، مجله معرفت، شماره ۹۰.
- ۳۳- ملکوتیان، مصطفی (۱۳۹۴). نگرشی به نظریه‌های انقلاب و نقد و ارزیابی آن‌ها، دو فصلنامه علمی تخصصی تحول در علوم انسانی، مقاله ۷، سال دوم، شماره ۴.
- ۳۴- موسوی، منصور، سمیه، عباسی (۱۳۹۳). نگاهی به موقعیت زنان ایران در دوره پهلوی از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۳۲ ش، پژوهشنامه زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال پنجم، شماره اول.
- ۳۵- نصیری، حلیمه (۱۳۹۴). بررسی تطبیقی برخی از مسائل زنان در اسلام، مسیحیت و یهودیت، دو فصلنامه علمی تخصصی مطالعات پژوهشی زنان، سال دوم، شماره ۳.
- ۳۶- واحد فرهنگ و مطالعات پایداری حوزه هنری استان قزوین (۱۳۹۲). پرونده‌ای پیرامون انجمن زینب کبری (سلام الله علیها)، سوره قزوین، شماره ۴، ویژه‌نامه انقلاب اسلامی استان قزوین.

تحقیق

- ۳۷- امینی، طاهره (۱۳۹۷). تاریخ نگاری نقش زنان شهر قزوین در پیروزی انقلاب اسلامی، قزوین: صدا و سیمای مرکز قزوین.
- ۳۸- امینی، طاهره (۱۳۹۵). زندگی نامه شهیده رقیه رضایی (شهید شاخص کشور در سال ۹۵)، قزوین: صدا و سیمای مرکز قزوین.

اینترنتی

- ۳۹- آذرگشسب، حیدر (۱۳۹۱). *جایگاه زن در دنیای پیش از اسلام*، درج در سایت راسخون.
<http://rasekhoon.net/article/show/2B/8-%D8%A7%D7%A/8C%DA%AF%D8/DB/7A/8AC%D7/8/%D627922>
<http://rasekhoon.net/article/show/7A/8-%D8%B/8C%D8/BE%DB/9C-%D8/DB/7A/8C%D8/DB/86/9AF%D7/8-%D8B/8AF%D7/8-%D86/9D/85/9D/7A/8D/84/9D/3B/8D/7A/8-%D8B/8D/7A/8D/84/9D/82/9D/86/9D/7A/8%D>
- ۴۰- امید، حمید (۱۳۹۴). «*لیلی عشقی و انقلاب اسلامی ایران (انقلاب اسلامی ایران انقلابی به نام خدا)*»، درج در سایت پایگاه خبری - تحلیلی گیل خبر.
<http://gilkhabar.ir/88/9A-%D8/9D/82/9D/4B/8D/9B/8A-%D8/9D/84/9A%D8/9D/84/9/%D151966>
<http://gilkhabar.ir/88/9A-%D8/9D/82/9D/4B/8D/9B/8A-%D8/9D/84/9A%D8/9D/84/9/%D151966>
- ۴۱- توکلی، فائزه (۱۳۹۶). *تاریخ شفاهی زنان سیاسی و مبارز در دوران پهلوی دوم و انقلاب اسلامی*، گزارشی از طرح مذکور درج در سایت انجمن زنان پژوهشگر تاریخ.